

PRILOZI ZA ISTORIJU BOSANSKO — VENECIJANSKIH ODNOSA 1420 — 1463

Marko Šunjić

Tačno je da Venecija nije imala skrupula kada se radilo o otimanju tuđih zemalja. Svojih zemalja, bez toga, ona nikada ne bi ni imala. Ali Venecija je takva bila samo prema zemljama uz morsku obalu i prema otocima posutim po ogromnoj površini Jadranskog i istočnog dijela Sredozemnog mora. Lakoma je bila i kada se radilo o proširenju njezine vlasti na područje kojim se bolje obezbjeđuje ono što se već posjeduje. Uvijek je težila da nađe, u strateškom pogledu, idealnu granicu. Međutim, njezine granice bile su istovremeno i granice njezinih susjeda, pa su oko toga nicali česti sporovi.

Sve što je preduzimala imalo je za cilj da joj osigura bezbjednost pomorskih puteva. Već četrdesetih godina četrnaestog vijeka sa snagom dogme u Veneciji odjekuju riječi da na bezbjednosti mora počiva njezino blagostanje i procvat i da joj nikakva žrtva neće biti teška da tu bezbjednost postigne i očuva. A osamdesetih godina istog vijeka njezin Senat pisao je papi: »Mi nemamo ni vinograda ni polja; naše polje je more i ko nam ga osporava ugrožava nam život«.¹

Mada je po svaku cijenu nastojala da osigura punu dominaciju nad Jadranskim morem, Venecija nije bila zainteresirana da zaposjeda zemlje koje tome nimalo ne doprinose. To je i dovelo do prijateljske atmosfere u odnosima između nje i Bosne. »Mletačka vlada u borbi za prevlast na Jadranu računala je s Bosnom i uvlačila je u svoje diplomatske kombinacije kad god bi izgledalo da bi se uz njezinu pomoć mogla ostvariti ravnoteža sila na Jadranu ili ostvariti prevaga u mletačku korist«.² Odnosi su se tako razvijali da je posljednji bosanski kralj s pravom mogao da kaže kako je njegova kuća uvijek bila u velikom prijateljstvu sa Sinjorijom i da među njima nije bilo nikakvog neslaganja (*caxa sua esser stada sempre in grande amicitia cum la signoria vostra et senza alcuna differenza*).³

Zbog turske opasnosti, Bosna se silom prilika morala odreći želje da vlada nad dalmatinskim gradovima koje je čvrsto zaposjela Venecija. Ugrožena od Turaka, Bosna je od Venecije očekivala pomoć. Međusobna saradnja bila im je obostrano korisna. Venecija je za Bosnu bila dobavljač ratne opreme, uvrštavala je Bosnu na svojoj strani u mirovne ugovore, uzimala je u zaštitu kod Turaka, slala na Portu svoje poslanike da porade u bosansku

¹ H. Kretschmayr, *Venedig und Ungarn*, u *Scritti storici in onore di Camillo Manfroni nel XL anno di insegnamento*, Padova 1925, 224.

² A. Babić, *Diplomska služba u srednjovjekovnoj Bosni*, Radovi Naučnog društva BiH XIII, Sarajevo 1960, 4.

³ Š. Ljubić, *Listine X*, 237.

korist, radila na zainteresovanju Zapada da se Bosni pruži neophodna pomoć, bila tržište za bosansko srebro i, za slučaj nužde, nudila sigurno skrovište ne samo kralju i vlasteli nego i čitavim grupama običnih ljudi, bilo da su oni bježali od pritiska svojih gospodara, iz straha od Turaka ili od gladi. Mi, uostalom, i ne znamo da se u to vrijeme iz Bosne emigriralo kamo osim u mletačko (i dubrovačko) područje. Prilike su bile takve da se Bosna u XV v. osjećala ugroženom ili od Turaka ili od Mađara ili sa obje strane. Kada se gost Radin spremao da na mletačko područje prijeđe sa svojim sljedbenicima, on je i isticao da se on i njegovi ni u koju drugu vlast ne mogu pouzdati osim u mletačku.⁴

Za uzvrat, Bosna je ponekad fizičkom snagom pomagala da se Venecija oslobodi pritiska koji je vršen na njezine dalmatinske posjede. Pokušaji usklađivanja vojnih akcija takve vrste mogu se pratiti i od prije g. 1420. Pripremajući osvajanje Splita i Trogira, mletački admiral obavijestio je svoju vladu ispod Trogira da je pregovarao »cum vaivoda domini regis Bossine« i da su se sporazumjeli da kralj o svome trošku drži spremnu vojsku sve dok Venecija ne zauzme rečene gradove, kako bi mogao pružiti pomoć, ako od njega bude tražena. U ovom slučaju kao ni u kasnijim Venecija nije željela da s Bosnom ima neki opšti savez i u nacrtu ugovora nije joj se dopadala formulacija da će svaka strana biti prijatelj prijatelja i neprijatelj neprijatelja one druge. To joj se činilo previše uopšteno i moglo se shvatiti kao da se radi o savezu sa svim ili protivu svih na svijetu (et intelligi posset pro omnibus et contra omnes de mundo). Venecija je bila zainteresirana samo za »ligam speciale«.⁵

Saradnja među dvjema državama učvrstila se naročito poslije mletačkog ulaska u Split 1420. Već 7. aprila 1421. odgovoreno je kralju Stjepanu Ostojiću da će Veneciju uvijek naći raspoloženu za savez na obostranu korist (semper sua serenitas inveniet nostrum dominium dispositum venire ad illam ligam et unionem que sit utilis et bona pro sua serenitate et nostro dominio).⁶

* *
*

Ako Venecija i nije imala razloga za sporove s bosanskim kraljevima, ona je ipak imala neprilika sa Sandaljem i njegovim nasljednikom Stjepanom Vukčićem. Tek 1. novembra 1423 Sandalj je potpisao mir s Venecijom. Prije toga više puta posjećivao ga je njezin poslanik i tražio da se ugovor potpiše i da se ne čine neprilike karavanima koji preko Sandaljevog područja treba da silaze u Kotor i da oslobodi Kotorane koje je držao u zatvoru kao taoce još od prije nego je Kotor došao pod mletačku vlast.⁷ Sandalj je napokon i prihvatio formulu da Venecija nije zaposjela Kotor iz puke želje da bi imala više posjeda nego da je do toga došlo u ratu kojeg je vodila s Balšom.⁸ U znak

---

⁴ M. Šunjić, Jedan novi podatak o gostu Radinu i njegovoj sekti, Godišnjak DI BiH XI, 1960, 267, bilješka 9.

⁵ Listine VII, 298/9.

⁶ Isto VIII, 85.

⁷ Isto VIII, 196.

⁸ Isto VIII, 258.

izmirenja Sandalj je oslobodio kotorske taoce, mada su mu, kako je rekao, počinili nevjeru zbog koje bi morali podnositi svaku kaznu (*licet nobis infidelitatem fecerunt propter quam deberunt luere omnem penam*) i poslao ih u Veneciju po njezinom ambasadoru.⁹ Početkom januara 1424. bilo je u Veneciji odlučeno da se ta četiri Kotoranina, koji su dugo bili u Sandaljevom zatvoru, pristojno odjenu i vrate u Kotor.¹⁰

Ovaj ugovor Venecija je platila Sandalju kućom u Kotoru i nasljednim godišnjim dohotkom od 600 dukata iz prihoda kotorske komune.¹¹ Pored toga dobio je u Kotoru »per suo nome et heredi... una aqua chiamata Gordich dove si prendono certe ostrege«,¹² a njegova braća Vuk i Vukac i bratić Stjepan postali su mletački građani.¹³ Tako je, za izvjesno vrijeme, mir zavladao i na toj strani.

* *
*

Zauzevši Split, Venecija se sudarila s nepomirljivim i nepopustljivim stavom kneza Ivana Nelipića, gospodara Klisa, i jedino u Bosni gledala je snagu uz čiju bi pomoć mogla da ga se oslobodi. Njezin poslanik pošao je u Bosnu (1422) ne samo da preda darove i izrazi čestitanje novom kralju Tvrtku II nego i da ga zainteresira za rat protiv Nelipića. Poslanik je ostao u Bosni više mjeseci i uvjeravao kralja kako Venecija ne bi tu ratovala radi proširenja svoje vlasti (*causa aquirendi aliquod dominium*) nego da bi sve što se u ratu osvoji pripalo Bosni osim Klisa, Omiša i Poljica; dakle mjesta koja se vežu s njezinim posjedima i neophodna su za bezbjednost njezinih podanika (*que solum volumus quia sunt contigua terris et locis nostris, pro securitate subditorum et fidelium nostrorum dictarum partium*).¹⁴

Već tada se Venecija izjašnjavala za aneksiju Omiša i Poljica, ali je morala čekati pune 22 godine pa da to postigne. Međutim, čim je uvidjela da je i ovakav zahtjev prepreka za zajedničku akciju, ona je bila spremna da od njega odstupi. Najprije je odustala od zahtjeva za prisajedinjenje Poljica. Nudila je 150 do 200 balistarija koji bi pomagali bosanskoj vojsci u zauzimanju Nelipićevih tvrđava, a čim kralj krene u rat i zatraži pomoć, pridružilo bi mu se i do 500 njezinih podanika iz dalmatinskih gradova.¹⁵

U Senatu je predlagano da se kralju ponudi 8000 do 10000 dukata za ovu akciju u slučaju da bi više volio pomoć u novcu nego u ljudstvu, plativih čim preda Veneciji Klis i Omiš,¹⁶ ali ovo nije bilo usvojeno.¹⁷

⁹ Isto VIII, 259.

¹⁰ ASV (Archivio di stato, Venezia) Senato-Misti LIV, 172.

¹¹ Listine VIII, 259.

¹² ASV, Senato-Mar IX, 155.

¹³ Listine VIII, 256.

¹⁴ Isto VIII, 174/5.

¹⁵ Isto VIII, 174/5.

¹⁶ Isto VIII, 189.

¹⁷ ASV, Senato-Deliberazioni (Secreta) VIII, 73. Objavljujući ovaj dokument, Ljubić (Listine VIII, 189) ne navodi primjedbe usvojene u Senatu koje kažu da dio teksta nije usvojen. Vidi moju bilješku o Državnom arhivu u Veneciji u Glasniku arhiva BIH I, 1961, 214.

Da bi se uklonile i posljednje prepreke s puta ka sporazumu i ubrzala zajednička akcija, Venecija je napokon priznala da su Omiš i Poljica u bosanskoj interesnoj sferi i 22. oktobra 1422 insistirala je još jedino da joj iz tog rata pripadne Klis.¹⁸

Nakon što je sve pretresao »cum suis baronibus in consilio congregato«, kralj je (6. februara 1423) obećao da će do Uskrsa 1424. zaratiti protiv Ivana Nelipića uz mletačku pomoć i da će, u slučaju pobjedonosnog ishoda, Venecija dobiti Klis i sve što je pripadalo njezinim dalmatinskim gradovima a drugi su im zaposjeli, dok će Omiš i Poljica i sva druga mjesta koja se zauzmu naporima objiju strana ostati bosanskom kralju »senza alcuna contradiction et obstaculo«.¹⁹ Do ovoga rata ipak nije došlo jer je Bosna bila zauzeta ratom protiv Turaka.

Da nije imala posjedâ u Dalmaciji, Venecija ne bi imala razloga za jače veze s Bosnom. Ali za očuvanje i bezbjednost njezinih posjeda u Dalmaciji bilo joj je korisno i neophodno da čuva dobro prijateljstvo s bosanskim kraljem (cum sit necessarium pro bono et conservatione et securitate terrarum nostrarum Dalmatie bonam amicitiam observare cum domino Rege Bossine).²⁰ S druge strane, da nije bilo turske opasnosti, prirodno bi bilo da se bosanska politika koncentriše prema obalskim gradovima i dovede do sukoba s Venecijom. Međutim, u postojećim uslovima Bosna i Venecija nisu mogle biti ništa drugo nego prijatelji.

I ne samo da su zvanični odnosi države prema državi bili dobri i prijateljski, nego su se u Bosni vrlo srdačno odnosili prema svakom duždevom podaniku koji bi onamo došao. Svaki takav bio je okružen brigom i pažnjom Bosanaca, i mletačke vlasti bile su o tome uvijek informisane od svojih podanika.²¹

* *
*

Obadvjema državama, jako zainteresiranim za političku saradnju, konvenirao je razvoj trgovačkih veza koje su mogle biti jedna od komponenata za stvaranje zdravih političkih odnosa. Bosna je radila na tome da zainteresira mletačke trgovce da posjećuju njezine oblasti, pa je i to jedan od razloga za blagonaklonost prema duždevim podanicima koji su ovamo navraćali. Ali put iz Venecije u Bosnu išao je tada samo preko Neretve. Car Sigismund upinjao se da ekonomskom blokadom, koju je proglasio 1418, uništi venecijansku privredu. Njegovi vojni odredi zaposjeli su alpske prijevoje da bi presjekli veze između Venecije i njemačko-francuskog tržišta. Dotada je Venecija, za ogromno evropsko tržište, pribavljala svu levantinsku robu. Car je naumio

---

¹⁸ Listine VIII, 197.

¹⁹ Isto VIII, 216/7.

²⁰ ASV, Misti LIV, 7.

²¹ Isto LVII. Dužd piše bosanskom kralju Tvrtku II 29. IV 1430: »Relatione plurimorum fidelium sudbitorum nostrorum qui diversis temporibus fuerunt ad presentiam vestre serenitatis et in regno vestro fuimus informati, ac per multas experientias clare cognovimus quantam benivolentiam et amorem vestra serenitas ad nos habeat et quantum favorabilem et benigne tractaverit omnes sudbitos et fideles nostros de qua re fuimus et sumus valde contenti ac vestre serenitati gratiamur quam certificamus eadem est dispositio nostra ad vostram regiam maiestatem eiusque sudbitos et fideles...«

da potpuno izbjegne posredovanje i da se njegovi trgovci direktno upute na levantinsko tržište. Neumoljivi monarh oglušio se o molbe svojih trgovaca pa je i 1426. obnovio odredbe o blokadi i tako je ostalo sve do njegove smrti (1437).²²

Knez Ivan Nelipić samo je izvršavao naloge više vlasti kada je onemogućavao trgovački promet između Bosne i dalmatinskih gradova. A s obje strane, i iz Venecije i iz Bosne, radilo se na tome da se taj najkraći trgovački put oslobodi i Nelipić eliminiše. U takvim uslovima i Venecija je bila jako zainteresirana za bosansko tržište, bez obzira što je ono bilo prilično nerazvijeno. Ona se sjetila (7. aprila 1421) da je kralj Ostoja dao mnoge povlastice njezinim trgovcima i da je očuvanje tih povlastica za nju veoma korisno (... multas immunitates et exemptiones fecerit mercatoribus et civibus nostris... et talia non possint redundare nisi ad utilitatem et commodum nostri domini et mercatorum ac civium nostrorum).²³ I kad je odlučeno da se uputi poslanstvo Tvrtku II, opet je istaknuo da će ono, pored ostaloga, biti korisno i za trgovce koji žele da trguju po Bosni (non possit esse nisi proficua et utilis pro terris et locis nostris Dalmatie quam pro nostris mercatoribus volentibus in regno suo mercari et conversari).²⁴

Venecija je poručivala bosanskom kralju (25. V 1422) da preduzme potrebne mjere kako bi se trgovci mogli međusobno posjećivati i da se zajedničkom akcijom učini pa da im Ivan Nelipić ubuduće ne stoji na putu.²⁵ Ugovorom od 21 decembra 1422, potpisanim u Visokom, mletačkim trgovcima zagarantovana je sloboda kretanja po Bosni. Oni su uvijek mogli, na svoj trošak, dobiti oružanu pratnju i nizašto nisu smjeli biti prisiljavani ni uznemirivani.²⁶ Trgovački motivi, stoji u ugovoru od 6. februara 1423, inspirisali su i ligu protiv Ivana Nelipića.²⁷

Ali i Nelipić i sve prepreke na putu između Splita i Bosne ostali su još dugo vremena, pa se u Splitu i Trogiru osjećala prava glad za bosanskom robom. Jedna sudska presuda izrečena 24. augusta 1435. može da ilustruje tadašnje stanje u tom pogledu. Trogirski knez presudio je da se splitski građanin Pavle Sučić zauvijek protjera iz Trogira i trogirskog distrikta i da se, ako se bilo kad uhvati, s konopom o vratu (cum laqueo ad colum) dovede pod vješala i objesi, a sve zbog toga što je iz Klisa odveo u Split jedan bosanski karavan koji bi inače išao u Trogir (conduxisse de Clisio Spaletum Dobroum Miladinich de partibus Bossine cum quadam caravana volentem ire Tragurium).²⁸

Na češći pomen bosanskih trgovaca u Splitu nailazi se u notarskim knjigama tek poslije 1435. Oni se obično obavezuju da će izmiriti dugovanja za podignutu robu o određenom roku, bilo u novcu bilo u ekvivalentu voska ili srebra (tot ceram collectam et puram assedentem ducatorum LX auri in

²² Cagnetti de Martiis, I due sistemi della politica Commerciale, Biblioteca dell' economista, 4 serie, vol. 1, Parte I, Torino 1896, 179.

²³ Listine VIII, 34/5.

²⁴ ASV, Misti LIV, 7.

²⁵ Listine VIII, 174/5.

²⁶ Isto VIII, 203—205.

²⁷ Isto VIII, 215.

²⁸ ASV, Avogaria di comun, Raspe, 3648, pag. 145.

ratione ducati VII pro centenario cere),²⁹ ili da vjerovnik »teneat et debeat recipere argentum bonum et finum eo pretio quo tunc valuit in civitate Spalati«,³⁰ kako stoji pod danom 13. V. 1436; ili se bosanski trgovac obavezuje da će dug izmiriti »in denariis vero et pecunia numerata aut in argento et cera his precibus videlicet argentum finum pro ducatis quinque cum dimidio auri singulam marcham argenti et ceram mercantis causa in grongo in ratione soldarum sex cum dimidio quolibet et singula libra cere«. ³¹

Teško je reći šta su sve Bosanci kupovali u Splitu jer se sve nazivalo opštim imenom »roba«, a samo nekad je poimence navedeno platno, ulje, sô ili žito.

I ne samo da su trgovci »partium Boxne« dolazili u Split nego su i splitski trgovci odlazili u Bosnu. Ser Nikola Alegreti nije se odazvao ni na treći sudski poziv, zapisano je 3. marta 1437, mada je pozivan da se vrati iz Bosne (citatus ad partes Bosne),³² Sebastianus Rubeis de Placentia spominje se kao trgovac u Bosni (mercator in partibus Bosne)³³ ili »habitor et mercator in Jajca partium Bosne«. ³⁴

I kralj je s nekim svojim artiklima izlazio na mletačko tržište. Svoje srebro uputio je 1430. da se proda u Veneciji. On je najprije tražio od Venecije zajam od 32000 dukata kako bi mogao iz turskih ruku da otkupi neke svoje gradove koje su oni bili zaposjeli. Kad mu Venecija nije odobrila zajam, on je preko Dubrovnika i dubrovačkih trgovaca otpremio u Veneciju srebra u vrijednosti od 30.000 dukata da se ondje proda i dobije novac za rečenu svrhu.³⁵ Ako bi se i ovdje računala marka srebra po 5,5 dukata, značilo bi da je kralj uputio oko 1300 kg srebra na prodaju.

* *
*

Izložen opasnostima koje su dolazile od Turaka, Tvrtko II je tražio da mu Venecija ustupi jedan svoj grad u Dalmaciji za jedan njegov u Bosni i da uputi poslanika sultanu koji bi trebao ishoditi da se Bosna poštedi od napada. Ali sultan je bio otišao s vojskom na Ugarsku (kad je Venecija odgovarala Bosni, 5. aprila 1442) i Venecija nije k njemu mogla uputiti svoga poslanika kako zbog ratnih neprilika i opasnosti na putevima, tako i zbog eventualnih sumnjičenja, koja bi mogla uslijediti s mađarske strane, ako bi se mletački poslanik usred rata, sastajao sa sultanom.³⁶ Ove mletačke razloge ne treba odbaciti ni dovoditi u pitanje dobru volju Venecije, koja je u drukčijim uslovima drukčije i postupala pa sa svojim ambasadorom slala na Portu bosanske poslanike i molila da sultan ima u vidu da je Bosna njezin prijatelj.³⁷

---

²⁹ DAZ (Državni arhiv Zadar), Splitski arhiv, kutija V, vol. 18.

³⁰ Isto, str. 19.

³¹ Isto, str. 19.

³² Isto, str. 34.

³³ Isto, kutija VI, vol. 19, fasc. 3, str. 18.

³⁴ Isto, kutija IX, vol. 23, fasc. 14, str. 246.

³⁵ D. K o v a č e v i ć, Prilog pitanju ranih bosansko-turskih odnosa, Godišnjak XI, 1960, 260/1.

³⁶ ASV, Deliberazioni (secreta) XV, 117.

³⁷ ASV, Mar IV, 67.

Nije čudo što Venecija nije pristala da kralju ustupi neki svoj grad u Dalmaciji za njegov u Bosni. To ne bi bilo čudno ni kada bi se radilo o zamjeni adekvatnih gradova, kakvih u Bosni nije ni bilo. Bosna je bila nesređeno i nemirno područje, u koje Venecija nije željela da ulazi. Osim toga Venecija se dugo borila za punu prevlast nad jadranskom obalom, a kad je to ostvarila, iz predostrožnosti više nije dopuštala da Slaven u Dalmaciji bude ni običan vojnik, a kamo li da nekome ustupi cijeli grad, gdje bi mogao da radi što hoće. Ona je zaista bila dovoljno oprezna, a opreznosti nikada nije previše u takvim pitanjima.

Istovremeno, mada se pribojavao i za sebe od Turaka, kralj je nudio pomoć Veneciji u slučaju da Stjepan Kasača napadne njezine posjede i ona se zahvalila na kraljevoj prijateljskoj namjeri jer joj se činilo da ta žrtva s bosanske strane zasada nije potrebna (pro nunc illa oblatio non est nobis oportuna), izražavajući ipak nadu da će kralj, ako se ukaže potreba, postupiti kako je i obećao (sicut amicabilem obtulit ita amicabilem attenderet).³⁸

Bosanski kralj imao je razloga da tom prilikom upozori Veneciju kako i njezinim gradovima u Dalmaciji prijeti opasnost od Turaka. Venecija je tada bila u miru s Turcima i nadala se da taj mir neće biti prekršen. Pa ipak ona nije dozvolila da Bosanci izvoze ratnu opremu iz tih gradova, jer je tamo nije navodno ni bilo više nego je potrebno za vlastitu bezbjednost (nulle alie munitiones reperiuntur quam ille que sunt pro usu et custodia castellorum et civitatum predictorum de quibus similia non possent extrahi sine magno incomodo locorum predictorum). Ratnu opremu Bosanci su mogli nabavljati i izvoziti iz Venecije.

U Veneciji su tada boravili Kosačini poslanici i nudili joj neke usluge protiv svoga gospodara. Njihova »dobra namjera« bila je Veneciji vrlo draga, i ona im se zahvaljivala izražavajući nadu da Kosača i dalje želi s njom živjeti u miru (speramusque quod comes Stefanus in pace nobiscum stare volet), ali je obećavala da će se sjetiti njihovih riječi ako događaji pođu drukčijim tokom (sed si oppositum sequeretur, erimus memores verborum suorum).³⁹

Turska opasnost natjerala je i kraljevog protovestijara Restoja da u Veneciju uputi Jakova Testu da joj ponudi u kraljevo ime upravu nad bosanskim kraljevstvom i zatraži dozvolu da kralj pošalje u Veneciju svoju imovinu i, u slučaju nužde, da može slobodno prijeći na mletačko područje (mittere in aliqua terrarum nostrarum havere suum et personaliter . . . venire cum familia sua. Et offert nobis illud regnum regendum nostro nomine, palam vel occulte ut nobis placent).⁴⁰

Poslaniku je na to odgovoreno (21. II 1442) neka se vrati u Bosnu i saopšti Restoju da je kralju slobodno bilo u Veneciju bilo u koje drugo njezino mjesto poslati svoju imovinu ili tamo prijeći sa svojom pratnjom. Salvum conductum i sve garancije koje misli da su mu potrebne mogao je dobiti kadgod zatraži. Međutim, preko ponude kraljevstva u Veneciji se prešlo uz uobičajene izraze zahvalnosti.⁴¹

³⁸ ASV, Deliberazioni (Secreta) XV, 117.

³⁹ Isto, 117/8.

⁴⁰ Isto, 112.

⁴¹ Isto, 112. Ad oblationem autem regni predicti dicat quod cognoscimus hoc procedere ex multa affectione quam ille serenissimus dominus Rex ad nostram

Kad se radilo o nekim drugim mjestima, važnim za bezbjednost jadranske obale, Venecija je nastojala da ih kupi ili da podmiti osobe koje bi joj mogle pomoći da ih zaposjedne ili ih je zaposjedala izlažući se riziku da zbog toga i u rat uđe, ali kad se radilo o Bosni ona je nije htjela jer je znala da bi joj samo donijela glavobolje bez kojih je volila da bude. Venecija je samo javljala Tvrtku II kako je uvjerena da će on moći i znati obraniti svoju državu kako su to i njegovi prethodnici činili. Marko Perojević na to kaže da »veće poruge u ovako osudnim vremenima nije mogao nitko drugi izreći do same mletačke republike!«⁴² Međutim, Mlečani su bili i suviše razumni a da bi se prihvatili avanture za koju je moglo biti očigledno da se neće dobro svršiti. Svaka zdrava politika, onda kao i danas, morala je voditi računa o činjenicama. Sentimentalnost nikada ne unapređuje državu i od Venecije nije trebalo ni očekivati nekakvu čisto sentimentalnu akciju za odbranu kršćanstva.

* *
*

I ne samo da je Tvrtko II u nekom času opasnosti i malodušnosti ponudio jedanput Veneciji svoje kraljevstvo, nego joj ga je nekoliko puta nudio i njegov nasljednik, kralj Tomaš.

Strahujući od svakoga, jer je bio ugrožen sa svih strana, i da pokaže kakve sve nade veže za Veneciju, Tomaš joj je neposredno poslije dolaska na vlast ponudio da ukoliko bude napadnut od turskog cara ili ugarskog kralja, srpskog despota ili bilo koga drugoga lica pa se ne mogne oduprijeti i bude prisiljen da napusti svoju državu — Venecija odmah preuzme sve njegove oblasti, rudnike srebra itd. (subito in hoc casu consignabit et consignari faciet omnes terras et loca ditionis sue ac etiam omnes cavas et venas argenti in manibus ipsius Illustrissimi dominii ut illa sibi conservare et defendere ac manutenere valeat ab omnibus fluctuationibus et periculis emergentibus et insuper cum persona sua baronibus et militibus veniet ad illum locum et terram ipsius illustrissimi dominii et ibi stabit donec aliud placuerit eidem illustrissimo dominio neque alio se reducet vel delineabit aliquo pacto).⁴³

Čim je preuzeo vlast, Tomaš je na svoju incijativu ušao u vezu s Venecijom, obavijestio je o stupanju na prijestolje i o dobrim namjerama, a malo kasnije zamolio da uzme njegovu državu u zaštitu jednako od Mađara kao i od Turaka pa čak i od pojedinih lica bilo kojeg da su položaja i da je čuva i brani kao da se radi o njezinoj vlastitoj državi.⁴⁴

Kao i njegovi prethodnici, Tomaš je smatrao da je važno da bude imenovan za mletačkog građanina (quod sit et fiat civis de numero nobilium maioris consilii civitatis venetiarum)⁴⁵ i već u martu 1444. bilo je njegovoj želji udovoljeno.⁴⁶

habet rempublicam et multa fide quam de nobis fecit et eidem quantum plus possimus regratiamur. — Dokumentat je objavio i dr. Janko Šafarik u Glasniku društva srp. slovesnosti XIV, Beograd 1862, str. 41—43, ali ne uzevši u obzir mletačko računanje vremena datirao ga je sa 1421. g.

⁴² Napretkova povijest Bosne i Hercegovine, Sarajevo 1942, 501.

⁴³ ASV, Mar I, 217. Vidi N. Iorga, Notes et extraits III, Paris 1902, 154.

⁴⁴ Isto, 216.

⁴⁵ Isto, 216.

⁴⁶ ASV, Grazie R^o XXIV, 108.

Budući da je bila u prijateljstvu s mađarskim kraljem i u miru s Turcima, Venecija je i ovoga puta nastojala da se izbjegnu različita sumnjičenja i nije mogla u svemu udovoljiti Tomaševim traženjima.

Ovaj bosanski kralj naslijedio je prijestolje u jako kompliciranim uslovima; ispriječile su se mnoge i unutrašnje i spoljne teškoće i zavjere, i Venecija je pristala da na njeno područje ne bude primljen, ako bi pokušao tamo da prijeđe, »aliquis rebellis vel inimicus et conspirator serenissimi domini Regis«. ⁴⁷

Stanje u Bosni bilo je vrlo nesigurno. Tražeći od Venecije zajam od 15.000 dukata, kralj se vajkao da to nikako ne bi činio kad bi mogao poslati svoje srebro da se proda za dukate u Veneciji, ali da to ne može zbog rata i mnogih nezgoda i opasnosti na putevima (si secure de hinc argentum suum mittere potuisse quod facere non voluit propter guerras ibidem et plurima viarum discriminia). ⁴⁸

Venecija i bosanski kralj imali su tada zajedničkog neprijatelja u Stjepanu Kosači i to ih je još više upućivalo na sporazum i zajedničke akcije. A Kosača je bio ušao u veze s aragonskim kraljem. Još ranije, jedno njegovo poslanstvo, mada je bilo upućeno u Veneciju sa ispravnim sprovednim pismom, kada je putujući na dubrovačkoj lađi svratilo na ostrvo Šoltu da tu provede uskršnje blagdane (23. III. 1443) bilo je osumnjičeno da možda ide aragonskom kralju. Natalin Petri, patron jedne lađe, uhapsio ih je i odveo trogirskom knezu, ali ih je knez odmah oslobodio ne želeći da ih zadržava jer je bolje znao kamo su upućeni. Razočaran, Natalin ih je ipak opljačkao oduzevši im preko 100 dukata gotovog novca i još neke njihove stvari, tako da je vrijednost opljačkanog iznosila 140 dukata. Poslije toga ih je pustio da nastave put, nakon što su mu, za svaki slučaj, potpisali da je s njima lijepo i dobro postupao. Ipak su se poslanici požalili u Veneciji na ovaj postupak pa je krivac morao državnoj blagajni položiti oduzeti novac. ⁴⁹

Vezan za više frontova, Kosača je imao znatnih neprilika i teritorijalnih gubitaka. Donju Neretvu oduzeo mu je kralj a Veneciji su se predali Omiš i Poljica, ⁵⁰ i inače nezadovoljni njegovom vlašću. Tako je sada jedno parče bosanske države progutala Venecija, ali ono ni onako nije pripadalo kralju, i odnosi među saveznicima nisu pomućeni.

Prije nešto više od dvadesetak godina Venecija je priznala Omiš i Poljica za bosansku sferu, iako ih je držao hrvatski ban. To područje pripadalo je Bosni sve do smrti vojvode Hrvoja Vukčića (1416), a onda ga je prigrabio Ivaniš Nelipić, »tada najmoćniji čovjek u Hrvatskoj«. ⁵¹ U našoj historiografiji bilo je sporno da li je ove oblasti opet preoteo Sandalj Hranić. J. Radonić je upozorio na neispravnost Klaićeve tvrdnje da su Poljica već 1424. bila pod Sandaljevom vlašću. Ispravne prigovore na Klaićevu tvrdnju donio je i Ivan Pivčević. ⁵² Što se tiče Omiša, već je M. Dinić mislio da ga Sandalj »kako se

⁴⁷ ASV, Mar I, 216.

⁴⁸ Isto, 216.

⁴⁹ Avogaria di comun, Raspe, 3648, 44'—45.

⁵⁰ Vl. Corović, Historija Bosne, Beograd 1940, 470.

⁵¹ M. Dinić, Zemlje Hercega Sv. Save, Glas SKA, Beograd 1940, 191.

⁵² I. Pivčević, Povijest Poljica, I. dodatak Vjesniku za arheologiju i historiju dalmatinsku, Split 1921, 32/3, bilješka 3.

čini (potcrtao M. Š.) nije nikada imao u svojim rukama«. ⁵³ Danas postoje i novi dokazi koji potpuno isključuju mogućnost da su ovi krajevi pripadali Sandalju bilo 1424. bilo kada kasnije.

U julu 1428. tražio je hrvatski ban Nikola Frankopan da se sastanu njegov i mletački predstavnik, kako bi izgledili pogranični spor između mletačkih podanika u Splitu i njegovih u Poljicima (et cum certe differentie orte sunt inter . . . comunitatem nostram Spaleti et Policanos aliquem ex nostris simul cum suis mittere ad removendum et aptandum differentiis predictis). ⁵⁴ Slijedeće (1429) godine molio je Toma Papalić (Thomas de Papalibus), poslanik komune splitske, da se Venecija postara pa da Splićani mogu mirno uživati ono što je njihovo i da ne budu ugrožavani od Poljičana. U Veneciji je na to odlučeno da se piše njihovom gospodaru tj. knezu senjskom Nikoli Frankopanu (quod scribatur comiti Segne sub cuius dominio dicti policani esse videntur). ⁵⁵

Sasvim je jasno da ni Omiš nikada nije pripadao vojvodi Sandalju. Kralj Tomaš lično iznio je genezu ovog pitanja u svojoj poruci Veneciji februara 1444. Tu je kazano da je Omiš njegova baština, da ga je nekad držao vojvoda Hrvoje, zatim ga zaposjeo knez Ivan Cetinski (Nelipić), pa hrvatski ban, potom Stjepan Kosača i napokon Venecija (Almissa esse de patrimonio ipsius domini Regis, alias occupata per ducam Spaleti et demum per comitem Johanem de Citinis et poscia per banum et deinde per comitem Stephanum et nunc tenitur per Illustrissimum ducalem dominium). ⁵⁶ Tu su, dakle, navedeni svi koji su gospodarili nad Omišom. Sandalj nije naveden jer nikada nije ni vladao u njemu.

Kralj Tomaš je svojom porukom namjeravao samo da naglasi kako je Omiš bio baština njegovih predaka i da Venecija ima na umu, ako se bude odlučila da Omiš napusti, da je to njegovo i da ga u tom slučaju radije preda njemu nego bilo kome drugome (quod si quo tempore ipsum locum Almise dimittere deliberaret sit memor ipsum esse de patrimonio serenissimi domini Regis predicti et potius illum dare eius quam alicui alteri). ⁵⁷

Samo nešto malo ranije kralj se nadao da će te oblasti preoteti od Kosače. Neke aranžmane, u tom smislu, sklapao je i sa hrvatskim banom Matkom Talovcem, kojeg je namjeravao uvući u rat protiv Kosače, kao starog njegovog neprijatelja. »Pro impresia Almise« bio je već predao Talovcu 35.000 zlatnih dukata, a kad su Mlečani zaposjeli Omiš, Talovac je odbio da vrati kralju primljeni novac. ⁵⁸

U pitanju Poljica i Omiša više se u Veneciji držalo do mađarske nego do bosanske osjetljivosti. Jedan dio Senata izjašnjavao se za povlačenje iz tih oblasti u korist Ugarske, koja je držala te oblasti do 1440, a zatim je, nakon dosta kolebanja, ⁵⁹ odgovoreno i Mađarima (6. III 1444) kako je i bosanski kralj saopštio da polaže pravo na sporna mjesta (quod etiam ipse ius

⁵³ Dinić, n. dj., 192.

⁵⁴ ASV, Misti LVII, 118. Vidi i Listine IX, 29—30.

⁵⁵ Isto, 95.

⁵⁶ ASV, Mar I, 218.

⁵⁷ Isto, 218.

⁵⁸ Isto, 218.

⁵⁹ Listine IX, 181.

pretendit in locis predictis) pa da ne mogu nikome da ih ustupe dok se ne vidi čija su.⁶⁰ Istovremeno Venecija je uvjeravala kralja Tomaša kako ne može da mu preda ono što je u pravednom ratu otela svome i njegovom neprijatelju.⁶¹ Malo kasnije umirivala je oba pretendenta, Bosance i Mađare, da mogu biti bez brige, jer sve dok ona drži ta mjesta mogu smatrati kao da su i u njihovim vlastitim rukama.⁶²

Venecija je bila jedina sila od koje je kralj Tomaš mogao očekivati nekakvu pomoć i ona je to znala. On nije mogao ulaziti s njom u neprijateljstvo jer je ionako imao mnogo neprijatelja, nego je molio da Venecija naredi svojim knezovima u Dalmaciji i kapetanima lađa da mu, na svaki zahtjev, priteknu u pomoć u slučaju da u pograničnim oblastima neki pokušaju da zauzmu nešto što kralju pripada. U Veneciji se u prvi mah nije ni shvatalo našto kralj aludira, na svoje ili na njezine podanike.⁶³

Kao i njegov prethodnik, Tomaš je tražio odobrenje za izvoz ratne opreme iz dalmatinskih gradova, da može podizati balistarije između mletačkih podanika i da može prebjeći u neko njezino mjesto s pratnjom i imovinom, u slučaju da mu ne bude moguće da se održi u Bosni ni vlastitim snagama ni mletačkom pomoći. U tom slučaju, ako bi morao bježati iz Bosne, molio je da mu se obezbjedi da u mletačkom području može živjeti slobodno kao da je u vlastitoj zemlji.⁶⁴ Na sve ove njegove zahtjeve Venecija je pristala, osim što nije dozvoljavala izvoz ratne opreme iz dalmatinskih gradova, nego je upućivala kralja da to nabavlja u Veneciji i izvozi slobodno bez plaćanja daća.

Pored ponude svojih srebrnih rudnika i čitave države, Tomaš je obećavao, ako se održi u zemlji, da će u slučaju da se povede rat protiv Venecije podići sve svoje snage u njezinu odbranu na svoj trošak i da će ih lično voditi u pomoć gdje bude bilo potrebno. Ako bi se radilo o ratu protiv Stjepana Kosače, obećavao je da bi došao pod Novi i pod ostala njegova utvrđena mjesta da ih napada.⁶⁵

Kao garanciju da će se pridržavati svih obećanja, Tomaš je bio voljan da izda svečanu povelju sa svojim pečatom, da položi zakletvu pred nekim mletačkim plemićem kojeg odredi dužd da je primi u njegovo ime, pa čak i da u taoštvo preda jednog ili oba svoja sina ili jednog, dvojicu ili svu trojicu svoje braće (paratus est ex duobus eius filiis unum et etiam ambobus si placuerit ipsi Illustrissimo dominio mittere in obsides Venet... vel alio ubi magis placeret eidem Illu. dominio et similiter se offert et dicit de tribus eius fratribus quorum unum duos et omnes paratus est ut prefertur in obsidiis mittere pro inviolabili observatione omnium promissionum suorum).⁶⁶

Nije jasno kako bi on poslao u taoštvo svoju braću, od kojih smo ranije znali samo nešto o Radivoju i to da mu je bio neprijatelj i suparnik i da nije bio u kraljevim rukama.

⁶⁰ Isto, 185.

⁶¹ ASV, Mar I, 218.

⁶² Listine IX, 53

⁶³ ASV, Mar I, 217.

⁶⁴ Isto, 217.

⁶⁵ Isto, 217.

⁶⁶ Isto, 218.

Venecija se ipak ni za sve ovo nije dala zainteresirati. Na ponudu države odgovorila je jednostavno da je ne želi preuzeti (*non intendimus loca sua accipere*), a na ponudu talaca, opet, kako je uvjerena u kraljevu iskrenost pa da nije potrebno da u taoštvo šalje nikoga od svojih sinova i braće (*de fide et sinceritate sua sumus adeo certi quod non est necesse ut huc aliquem filiorum vel fratrum suorum mittat nisi eos mittere velit pro eorum comodo*).⁶⁷

Insistiranje bosanskih poslanika da Venecija uzme otvoreno Bosnu u zaštitu barem od Turaka koji su nevjernici, ako već ne može i od Mađara s kojima je »in bona pace«, nije mnogo izmijenilo venecijanske stavove jer iako je Turčin nevjernik, Venecija je s njim ipak u mirnom stanju i jedino svaka pomoć mogla se očekivati protiv Stjepana Kosača.⁶⁸

Ratno stanje s Kosačom nastavljeno je i, u nizu represalija preduzimanih protiv njega, mletački Senat odlučio je (9. X 1444) da mu se oduzme kuća u Veneciji koju je naslijedio od strica Sandalja i da se proda na javnoj dražbi, a novac koji se dobije da se utroši na oružanje lađa.⁶⁹

Teško stanje natjeralo je Kosaču da se izmiri sa srpskim despotom čiji su se odnosi s Venecijom pokvarili početkom 1445. i to je činilo mogućom zajedničku antimletačku akciju novih saveznika.⁷⁰ Na Kosačino traženje doplovile su (2. IV 1445) u Novi četiri galije kralja Alfonsa, a u prestrašenim dalmatinskim gradovima širile su se vijesti da će ih doći još dvadesetak (*E fo vose per tuta Dalmazia che drie quele quatro galie vegniva vinti galie de catheloni la qual vose mese terror in tuta Dalmazia*).⁷¹ Na to je i Venecija postala sklonija pregovorima, a i Kosača je, izgubivši nešto teritorija i videći da ne može na kraj s koalicijom, poslao u Veneciju nove poslanike, sa širokim ovlaštenjima da uglave mir. Za vođenje pregovora Venecija je odredila (21. VIII 1445) Nikolu Memo i Ludvika Fuscarena.⁷² Već 25. VIII 1445. g. ugovor je bio potpisan. Kosači su vraćene kuće u Veneciji, Zadru i Kotoru, kotorski dohodak itd., ali ništa od izgubljenog teritorija. Kosača se izmirio i sa bosanskim kraljem pa su ušli i u rodbinske veze u maju 1446, ali je mir trajao kratko i slijedeće godine opet su se razišli.

* *
*

I kralj Tomaš starao se o unapređenju trgovačkih veza među Venecijom i Bosnom. Po ugovoru od 15. aprila 1444. mletački trgovci dobili su pravo da slobodno i bez plaćanja daća mogu trgovati po Bosni i izvoziti iz nje sve što žele. Kraljevi službenici, prema tome ugovoru, bili su dužni da pružaju trgovcima svaku pomoć. Kralj je bio obavezan da nadoknadi svaku štetu trgovcu koji bi bio opljačkao u njegovoj državi.⁷³ Sve ovo trebalo je da u

⁶⁷ Isto, 218.

⁶⁸ Isto, 218.

⁶⁹ ASV, Mar II, 35—36.

⁷⁰ Čorović, n. dj., 471.

⁷¹ ASV, Mar II, 160.

⁷² ASV, Sindicatus II, 61'.

⁷³ Listine IX, 189—190.

Bosnu privuče mletačke trgovce koji kao da nisu dolazili u većem broju. Kralj se žalio 1446. »quod Ragusei divitias suas aquisiverunt in ipso regno« i molio da se mletački Senat zauzme pa da njihovi trgovci dolaze u Bosnu (ut provideremus quod nostri mercatores in dicto regno conversarentur). Venecija mu je i odgovorila da će savjetovati svojim trgovcima »ut ad loca sue serenitatis accedant et conversentur«. ⁷⁴

Mletački trgovci kao da su radije i lakše i s većom količinom robe zalazili u Kosačine posjede, koji su im bili i mnogo pristupačniji. Za vrijeme rata između Venecije i Kosače, trgovac Matheus Balbi bio je u robu oštećen za oko 450 zlatnih dukata. Doduše, ni ovdje se ne vidi kamo je roba bila upućena: u Kosačino područje ili u Bosnu. Prilikom sklapanja mirovnog ugovora (25. VIII 1445) Kosačini poslanici izjavili su da je njihov gospodar voljan da se ovo izgadi i da se rečenom trgovcu na ime odštete odmah predaju novci koje je ranije spomenuti Natalin Petri neopravdano oduzeo njegovim poslanicima mada su imali ispravno sprovedno pismo. ⁷⁵

U Veneciji je odobreno i da se za čašćenje četvorice Kosačinih poslanika, koji su došli na pregovore o zaključenju mira, može potrošiti 120 dukata, imajući u vidu da su oni vrlo uvaženi kod svoga gospodara. Sačuvati Kosačinu blagonaklonost bilo je korisno kako zbog bezbjednosti mletačkih posjeda s kojima on graniči tako i zbog sigurnosti mletačkih trgovaca (tam pro commodo status et locorum nostrorum in partibus illis quam pro utilitate mercatorum nostrorum). ⁷⁶

Bosanski trgovci, međutim, nastavili su da silaze u Split i da se zadužuju »pro panis et aliis mercimoniis«. ⁷⁷ Četiri trgovca iz Jajca zadužuju se 29. X. 1447. kod Venture Engleschi »pro panno et mercimoniis sibi datis, et venditis de sua stazione« za preko 560 dukata. ⁷⁸ Četvorica iz Vesele Straže kupuju (4. V 1455) 82 vjedra ulja, ⁷⁹ što iznosi oko 1760 litara. Osim ovih iz Jajca i Vesele Straže, u splitskom arhivu nailazi se na imena trgovaca iz Prozora, Glamoča, Kreševa, Jezera, Imotskog itd.

I krupni splitski trgovac Ventura govoraše 1454. da se ne može zadržavati u Splitu jer radi svojih poslova mora ići u Bosnu (dicebat non posse stare pro presenti hic Spaleti quia sibi expedit ire sursum in Bossinam pro factis suis). ⁸⁰ On je i 1453. boravio kod bosanskog kralja kome je, kako izgleda, i inače bio vrlo blizak. Tada je organizirao otpremu 500 libara (oko 238,5 kg) kraljevog srebra na prodaju u Veneciji. ⁸¹ Istom prilikom savjetovao je kralju da zahtijeva od Venecije da se snize cijene soli jer da je sô sada skuplja nego što je ikada ranije bila. Po njegovom savjetu, trebalo je da kralj ucjenjuje Veneciju kako će se postarati da nabavlja sô na drugoj strani, ako

⁷⁴ Isto IX, 235/6.

⁷⁵ ASV, Senato-Terra I, 164.

⁷⁶ Isto, 162.

⁷⁷ DAZ (Spl.) VI (kutija), 19/3 (vol. i fasc.), str. 2, i VIII, 23/8, str. 390.

⁷⁸ Isto, VI, 19/3, str. 7.

⁷⁹ Isto, XI, 25/2, str. 168.

⁸⁰ Isto, XI, 25/10, str. 4.

⁸¹ Atti e memorie della Società Dalmata di storia patria, Zara 1927, II, 122.

mu je ona ne bi dala po sniženoj cijeni.⁸² Drugi splitski trgovac u Bosni (Antonio di Zuane), koji je iste godine bio kod kralja, doznao je sve ovo i obavijestio svoga prijatelja u Splitu. On se pribojavao da zbog toga može doći i do neprijateljstva između Venecije i kralja (poria intravenir inimicia de re e dela nostra Signoria) i tražio je da se o svemu obavijesti splitski knez, ali da se nikako ne oda ime onoga ko je to saopštio jer bi mu kralj, ako sazna, mogao nanijeti kakvo zlo. Spomenuti Ante Ivanov želio je da se preko kneza informiše Sinjorija kako kralj ipak ne može nabavljati sô osim iz Dalmacije i Neretve.⁸³

* *
*

Bosna je stalno ostala u domenu turskih operacija i na Rimskoj kuriji se pretpostavljalo (7. X 1447) da u njoj ima mnogo turskih zarobljenika i da kralj s lakoćom može (ex turchis quos te credimus multos habere captivos) neke osloboditi i dati ih u zamjenu za Ivana de Dominis, biskupa varadinskog, zarobljenog kod Varne 1444.⁸⁴

Turci su 1451. opet provalili u Bosnu i opljačkali je. Kralj je odmah molio Veneciju da poradi u njegovu korist i ona je zaista (8. VII 1451) dala instrukcije u tom smislu Laurenciju Moro, koji je tada išao u Tursku kao njezin poslanik. Putujući za Tursku, trebalo je da se zaustavi u Trogiru i primi na svoju lađu bosanske poslanike koji će s njim putovati turskom caru.⁸⁵

Sultan Murat II umro je 3. II 1451. i mletački poslanik pošao je da u ime Republike izrazi saučešće njegovom sinu i nasljedniku Muhamedu II, da mu čestita preuzimanje vlasti i ponudi se za posrednika za uklanjanje nesuglasica među Turskom i Bosnom. Sultanu je trebalo objasniti da je bosanski kralj susjed i prijatelj Venecije, pa su tako i sultan i on istovremeno njezini prijatelji. Venecija se ovdje nudi za posrednika jer želi da svuda vlada mir, a naročito među njezinim prijateljima (exoptantes quod ubique sit bona et tranquila pax, et maxime inter amicos nostros, et quod omnes materia scandali, belli ac discordiam de medio tollatur). Laskajući sultanu kao ljubitelju mira od koga se očekuje da će slijediti očevu politiku »quiete vivendi cum quibuscumque«, poslanik je trebalo da istakne kako je isto tako raspoložen i bosanski kralj. Sve je trebalo raditi tako da i bosanski poslanici vide da nijedna mogućnost za zaštitu Bosne nije zanemarena (quod... dicti oratores Bossine intelligent per te nihil ex possibilibus esse in ea causa omissum). Poslanik se o svemu trebao još dogovoriti s bosanskim poslanicima i mogao je slobodno odstupiti od instrukcije koju je u Veneciji dobio, ako bi se Bosancima činilo da treba drukčije pregovarati (si vero videretur ipsis oratoribus Bossine quod cum aliis verbis intrare deberes in hanc praticam pacis que sibi plus placerent volumus ut hoc facere possis pro meliori executionis

---

⁸² Isto, 123.

⁸³ Isto, 123.

⁸⁴ Biblioteca Marciana, It. cl. VI, 539, No. 12333 (heredità di fù G. Praga).

⁸⁵ ASV, Senato-Mar IV, 67.

huius rei).⁸⁶ Sultanu je saopšteno, pored ostaloga, kako je bosansko kraljevstvo vezano s Venecijom još prije nego što su Turci ušli u Vizantiju (come el reame de Bossina e colligado con la signoria vostra avanti che mai el Turcho venisse in Romania)⁸⁷ i, po svemu sudeći, ova misija bila je od koristi za Bosnu.

Oslobođen od turske opasnosti, kralj Tomaš počeo je odmah da se miješa na zapadu u poslove hrvatske banovine. Namjeravao je da sporazumno s Venecijom zauzme Talovčeve posjede i pregovarao je o kupovini oružja za tu svrhu u mletačkim gradovima. Ali se Petar Talovac uskoro nagodio s Hunjadijem i smanjio mogućnost za uspješnu intervenciju Bosne u tim kraljevima.

* * *

Ovdje bi se mogla učiniti i jedna digresija da bi se ukazalo kako izvorna građa daje još malo svijetlosti na pitanje genealogije posljednjih bosanskih vladara. Jedan takav izvor već je spomenut i u njemu je bilo govora o dva sina i tri brata kralja Tomaša, i to je izvor prvoga reda jer su podaci upisani u Prvu knjigu Senato-Mar baš onako kako su ih saopštili bosanski poslanici u kraljevo ime.

Drugi izvor, Erizzova kronika iz XVI v. koja je rađena na temelju autentičnih izvora, spominje i dvije kćeri kralja Stjepana Tomaša. Tu je kazano da je 1451. u Veneciji boravilo svečano poslanstvo bosanskog kralja koje je u njegovo ime predalo 4 lijepa konja, sokolove za lov i 4 srebrena pehara, kako bi se duždi i Republika radovali povodom udaje dviju kraljevih kćeri (... quattro bellissimo cavalli et molti sparivieri, quattro astori et quattro coppe d'arzzento, et venero a Venezia azzo che miser lo Dosse con la Signoria s allagrasse della nozze chel suo Serenissimo Re haveva fatto havendo mariadado due sue figlie).⁸⁸

Podatak da je u Venecija tada boravilo bosansko poslanstvo i da je predalo na dar 4 konja zajamčen je i sa druge strane. Pod 30. IV 1451. zavedeno je u Treću knjigu Senato-Terra da su nedavno dolazili bosanski poslanici i da su u kraljevo ime duždu darovali 4 konja. Sve ostalo što je Erizzo naveo da su oni predali kao dar nije navedeno, a i konji su zabilježeni samo radi toga što je Senat bio u nedoumici šta da s njima uradi. Iz mnogo obzira prema Bosni nije bilo zgodno da se na javnoj dražbi prodaje kraljev dar, pa je nađena solucija u tome da se konji poklone komandantu mletačke vojske na talijanskom kopnu u Breši (Brescia).⁸⁹

Vrijedno bi bilo upoređivanjem provjeriti i druge Erizzove navode, jer, govoreći o kraljevim kćerima, on je odnekuda znao i da je jedna bila udata za Stefana koji je mađarskog kralja zamijenjivao u Ugarskoj (Una l'haveva dada al S. Stefano vaivoda al qual in luogo del Re ministrava l'Ongaria).⁹⁰

⁸⁶ Isto, IV, 67'.

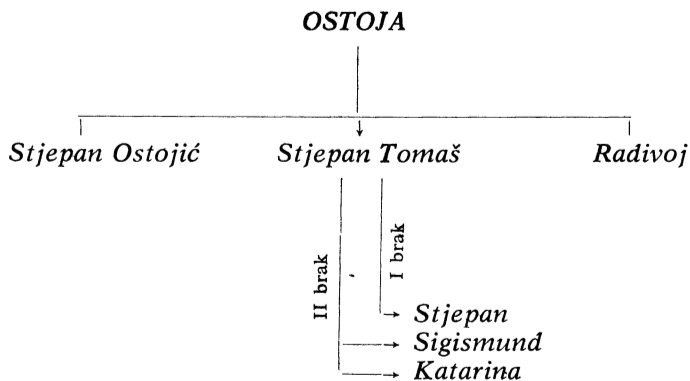
⁸⁷ Listine X, 267.

⁸⁸ Marcantonio Erizzo, Cronica Veneta, Mss. Marciane, It. cl. VII, cod. 56. coll. 8636. pag. 450.

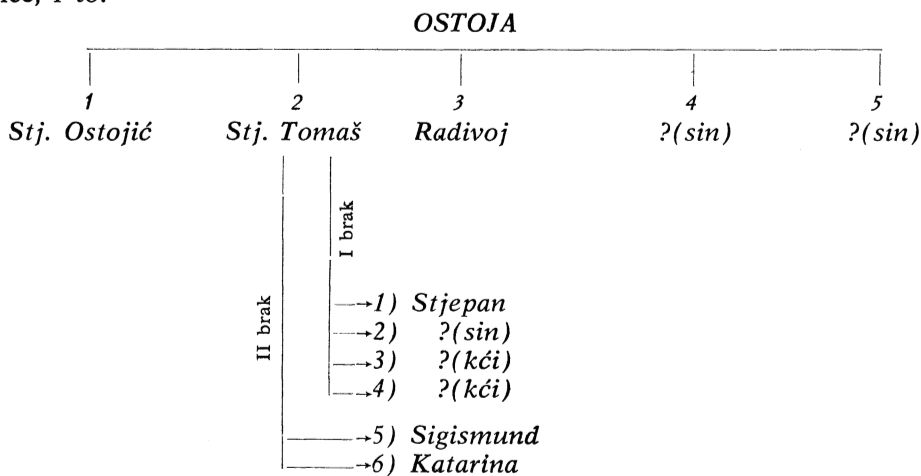
⁸⁹ ASV, Senato-Terra III, 183' (Vidi i N. I o r g a, Notes et extraits pour servir a l'histoire des croisades au XVe siecle III, Paris 1902, 263).

⁹⁰ Marcantonio Erizzo, n. dj. 450.

Tako sada, mjesto ranije genealoške slike koja je predstavljena ovako:

imamo drugu, potpuniju, mada ne znamo imena svih članova kraljevske porodice, i to:

*
* * *

U ratu koji je 1449. poveo Stjepan Kosača protiv Dubrovnika, kralj Tomaš našao se na dubrovačkoj strani, dok je Venecija simpatizirala Kosačine napore da se Dubrovnik uništi. Tokom rata došlo je do razdora i u Kosačinoj porodici, a zatim je vlastela pošla dijelom za hercegom, dijelom za njegovim sinom Vladislavom protiv hercega. Ratne neprilike onemogućile su dubrovačkim trgovcima da preko Kosačinih posjeda idu s robom u Bosnu. Da bi tome doskočili, oni su se u Bosnu uputili preko Splita, kako su to i ranije, u nekim prilikama, radili. Taj put bio im je i inače podesan otkako se centar bosanske države, pred Turcima, pomicao prema zapadu. Već 26. VIII 1450. Dubrovnik je pisao splitskom knezu kako neki njegovi građani i trgovci namjeravaju da preko Splita pođu u Bosnu s različnom robom, poimence navodeći

razne vrste platna (venecijansko, mantovansko, veroneško, vincentinsko, dubrovačko i sl.), ali da se ne usuđuju da krenu prije nego što doznaju o tome njegovo mišljenje i uslove pod kojima bi im bio prolaz dozvoljen. Splitski knez trebalo je da odgovori da li to dopušta i ako dopušta, da li bi se morala plaćati kakva daća na proveženu robu.⁹¹ Osam dana kasnije (2. IX) odgovoreno im je da je dozvoljeno da svoju robu tranzitno prevoze preko splitskog područja u Bosnu uz plaćanje daća, pod uslovom da je roba koju prevoze dubrovačka i da se bale ne smiju driješiti ni u Splitu ostavljati ništa od te robe. Čak ni carinici neće driješiti bale, nego će paušalno za svaku salmu platna naplaćivati po jedan dukat.⁹² O svojoj odluci knez je već 9. septembra obavijestio dužda i tražio njegovu saglasnost, navodeći i zašto Dubrovčani ne mogu da saobraćaju s Bosnom preko hercegove zemlje i da je za komunu splitsku korisno što idu preko njezinog područja jer se tako povećava prihod od carina,⁹³ ali odgovora nikakvog nije dobio ni do juna 1451.⁹⁴

* *
*

Pritješnjen od neprijatelja u ovom ratu, herceg je ponudio Veneciji Neretvu i Krajinu, prije nego bi mu ih zaposjeo neko drugi. U Krajini se inače raspoloženje kretalo ka priznanju mletačke vrhovne vlasti pa je zaposjednuta bez ikakva otpora pri čemu su izvjesnu ulogu odigrali i neki poljički plemići.⁹⁵ Na hercegovu ponudu Venecija je reagirala veoma pohlepno i odmah je (28. IV 1452) naredila splitskom knezu da primi ponuđene oblasti. Za razliku od Krajine, pitanje zaposjedanja Neretve nije teklo tako jednostavno. Ona je tamo uputila nešto svoje vojske kojoj su se pridružili i stanovnici Krajine, na što je u njihovo područje prodro vojvoda Ivaniš Vlatković i popalio ga.⁹⁶ Mjesec dana nakon primitka hercegove ponude Venecija je (25. maja) zapovjedila vicekapetanu kulfa Gabrielu Trevisanu da najvećom brzinom otplovi u Split i uvjeri se da li je potrebna i njegova pomoć u pitanju Neretve i Krajine.⁹⁷

Mletačka posada morala je napustiti Neretvu po nalogu kralja Tomaša. Veneciji se činilo da je to urađeno po nagovoru Dubrovnik, pa je tražila (13. VI 1452) da se Dubrovnik u to ne miješa i da otuda povuče svoje lađe i razoruža ih, naglašavajući kako neće dopustiti da se njezina prava u Jadranu umanjaju i krše.⁹⁸

Venecija se i dalje trudila da joj Neretva pripadne na miran način (*quod locus Narente nobis remaneat*)⁹⁹ i koncem juna uputila je u Bosnu svoga poslanika Karla Maurocena koji je trebalo da se najprije u Splitu dobro informiše o svemu šta se dešavalo od kada je herceg ponudio pomenute obla-

⁹¹ ASV, Lettere di rettori, originali cartacei, Busta unica, 112.

⁹² Isto, 113.

⁹³ Isto, 114.

⁹⁴ Isto, 115.

⁹⁵ Listine IX, 431.

⁹⁶ ASV, Mar IV, 137.

⁹⁷ Isto, 123.

⁹⁸ Listine IX, 423/4.

⁹⁹ Isto, 424.

sti, da prouči kopije pisama koja su pisali herceg i vlastela iz tih krajeva i tek tada da se uputi bosanskom kralju i objasni mu kako se nije ni očekivalo da bi se kralj mogao protiviti namjerama Venecije jer je ušla u ponuđena mjesta na poziv njihovog jedinog i pravog gospodara Stjepana Kosače i tamošnjeg naroda, a nikako iz želje da proširuje svoju vladavinu na nova područja; ona i bez toga ima veliku državu. Kralja je trebalo navesti da ustupi Veneciji sporno mjesto.

Prije odlaska u Bosnu Mauroceno je morao doznati i da li su dubrovačke lađe još u vodama Neretve i ako jesu, on je morao da s mletačkim lađama tamo otplovi i saopšti im da nikako ne smiju držati oružane galije van svojih voda, naročito u vezi sa pitanjem Neretve, nego da odmah moraju da se povuku i razoružaju. Trebalo im je dati za ovo rok od dva dana, ako ga budu tražili, a ako bi odbili ili tražili duži rok, poslanik je imao ovlaštenje da ih s mletačkim lađama na to prisili.¹⁰⁰

Venecija je očekivala da će kralj pristati na njezine zahtjeve i u tom slučaju poslanik se morao odmah uputiti u Neretvu i postarati se za njenu bezbjednost.

Herceg se, prema informacijama, nalazio negdje pored Neretve i poslanik ga je trebao upoznati sa svojom misijom u Bosni. Predviđalo se, ako se ne bi naredio s kraljem o mirnom zaposjedanju Neretve, a bude izgleda da bi je uz pomoć flote i hercegove vojske mogao nasilno zaposjesti, da i tako uradi.¹⁰¹

Međutim, Karlo Mauroceno, nije u Bosni ništa postigao, osim što je kralj pristao da u Veneciju pošalje svoje poslanike, koji tamo do konca augusta 1452. još nisu došli.¹⁰² Tek 22. XII 1452. pitani su bosanski poslanici u Veneciji šta zapravo traže pa da se ovaj posao okonča (*quid petunt ut ista res finem habeat*),¹⁰³ ali oni opet kažu da nemaju mandata za rješenje pitanja Neretve i da je potrebno da ponovo mletački poslanik ide u Bosnu i razgovara s kraljem (*de factis Narente, dicunt non habere mandatum, orator noster quem mittemus poterit cum sua maiestate etiam praticare et concludere predictum negotium Narente*).¹⁰⁴

Tada je kralju bilo veoma potrebno posredovanje Mlečana kod srpskog despota pa je pristao na njihova traženja. Polovicom januara 1453. Republika je naredila svome kamerariju u Kotoru da se odmah, kao njezin predstavnik, uputi hercegu i obavijesti ga o kraljevom pristanku, napominjući da će to biti od velike koristi i njemu i Venciji i na štetu Dubrovnika. U poruci za hercega izražavana je nada da će on voljeti da Neretva dođe u mletačke ruke nego u bilo čije druge jer će moći smatrati uvijek kao da je i u njegovim rukama (*quia si erit in manibus nostris reputare poterit quod sit in manibus suis*).¹⁰⁵

Ali se hercegovo stanje počelo uskoro znatno popravljati otkada su mu u pomoć pritekli Turci. Koalicija njegovih neprijatelja počela se rasipati i napokon se s njim izmirio i sin Vladislav (19. VII 1453). Ne ispunivši mletačka očekivanja u pogledu Neretve, herceg im se zahvalio što nisu pomagali

---

¹⁰⁰ Isto, 425—426.

¹⁰¹ Isto, 427.

¹⁰² Isto, 449—450.

¹⁰³ Isto, 456.

¹⁰⁴ ASV, Mar, IV, 164.

¹⁰⁵ Listine X, 1.

njegovog odmetnutog sina i što su mu »sačuvali« Krajinu. Iznenađena Venecija podsjećala je hercega da je Krajinu primila bez ikakvih uslova, ali da će mu je ipak vratiti mada ju je držala dugo vremena. Splitskom knezu objašnjeno je da je Krajina primljena u zaštitu u vrijeme bune Vladislava protiv oca i, pošto je nastupio mir, sada da se sve vrati starom gospodarstvu, a herceg je zamoljen da s Krajinjanima postupa kao s najvjernijim podanicima.¹⁰⁶

* *
*

Tokom vremena i opasnost od Turaka postajala je sve veća za bosansku državu. Turske vojske ulazile su u Bosnu i u njoj imale svoje baze. U junu 1456 kralj se žalio Veneciji da nikada prije nije bila tako velika potreba da mu se pomogne jer da Turci žele da mu potpuno preotmu kraljevstvo. Ranije se sultan zadovoljavao velikim novčanim dankom, koji mu je kralj davao na veliku štetu svojih podanika. Sultan se prestao zadovoljavati s time i tražio je 4 grada da bi iz njih lakše izveo okupaciju ostatka države. Da bi što više zainteresovao Veneciju, kralj je posebno naglašavao da je jedan od traženih gradova Bistrički (Livno), nedaleko od njezinih dalmatinskih gradova, i pozivao da se dobro razmisli šta preostaje Dalmaciji, ako Turci zagospodare Bosnom kao što su naumili.

Kralju je bilo jasno da se mora opredijeliti ili da preda gradove ili da očekuje rat. Jedno i drugo rješenje izgledalo mu je veoma teško i želio je da zna, da li bi mu Venecija pružila pomoć u slučaju rata. On je molio da mu se upute ratna oprema i balisti, a u slučaju neuspjeha, ako bude prisiljen da napusti državu, da ga Venecija primi u neko svoje mjesto.

Od odgovora Venecije zavisilo je šta će kralj preduzeti, pa je insistirao da se poslanici što prije vrate jer je i sultan požurivao rješenje i u posljednjem pismu tražio od kralja da mu pošalje 10.000 salmi (tovara) žita.¹⁰⁷

* *
*

Mi ne znamo ni da li je kralj imao odakle da isporuči sultanu traženo žito ili odakle bi ga nabavio, ako ga nije imao, ali ima nešto podataka koji govore da se u Bosni povremeno javlja glad ili da se žito kupovalo u dalmatinskim gradovima.¹⁰⁸

Slaba obrada zemlje i česti neredi i ratovi dovodili su do gladovanja i iseljavanja. Velika glad gonila je narod u zimu 1453/54. da u Dubrovniku traži zarade i ishrane i to u tolikom broju da je Republika morala preduzimati posebne mjere radi zaštite.¹⁰⁹ I ne samo u Dubrovniku, nego su i u Split stizale čitave tušte Bosanaca te godine. Samo na dan 4. jula 1454. isplatila je splitska komuna patronu jedne lađe račun za prevoz 100 siromašnih Bosanaca u Apuliju i patronu druge lađe za prevoz 76 siromašnih Bosanaca u Marke

¹⁰⁶ Isto, 19.

¹⁰⁷ Isto, 87.

¹⁰⁸ DAZ (Spl.) VI, 19/3, str. 36 (18. III 1449).

¹⁰⁹ Ćorović, n. dj., 508.

(pro conducendo ad partes Apulee personas 100 pauperum bossinensium pro panatico eorum . . . pro conducendo ad partes Marchie personas 76 pauperes bossinensium).¹¹⁰

Jednom splitskom trgovcu isplaćen je račun 13. IX 1454. za tri starija (oko 250 litara) graška podijeljenog opet siromašnim Bosancima koji su išli u Apuliju (pro tria staria fabe ab eo empte et date pauperibus bossinensibus qui iverunt in Apuleam).¹¹¹

I u januaru 1455. spominju se mnogi ljudi, žene i djeca iz naših krajeva kako se tiskaju i leže ispod kolonada duždeve palate i crkve sv. Marka (quamplures homines et femine et pueri de partibus Sclavonie cum magna paupertate et miseria et multi ex eis infirmi et cum se reduxissent ac jacerent sub porticibus ecclesie S. Marci et palatii).¹¹²

Problem gladi u Bosni nadživjeće bosansku državu. Petnaest godina poslije njezinog pada pod Turke pisao je Leonardo Botta iz Venecije (u aprilu 1478) milanskom duki kako su Tržičani uhvatili dvojicu turskih vojnika iz vojske koja je tamo provalila i da su zarobljenici prilikom ispitivanja priznali da su pošli iz Bosne s namjerom da uđu u Friul, a jedan od razloga koji je ubrzao njihov dolazak da je i velika oskudica namirnica u Bosni i mala nada u novu žetvu jer je zemlja zapuštena i slabo obrađena. Prema riječima zarobljenika, bila je namjera turske vojske da u Friulu ostane bar do konca juna kako bi sačekali i novo žito.¹¹³

* *
*

Mada mu je prijetila opasnost od Turaka, Tomaš je tada u istu liniju stavljao opasnost koja je za njegovu državu mogla nastati, ako grofovi Celjski zavladaju u Hrvatskoj, i nastojao je da, zajedno s Venecijom, preduzme sve kako bi se to osujetilo.¹¹⁴ Ulrik Celjski bio je zet despotov i rođak hercegov pa kralj nikako nije želio dopustiti da se nađe među njima.¹¹⁵

Venecija je odobrila Bosancima da, o svom trošku, mogu podizati bali-starije iz dalmatinskih gradova, a kralju je obećano da će ga primiti rektori dalmatinskih gradova zajedno sa svim imanjem koje bi donio on i njegova

---

¹¹⁰ DAZ (Spl.) XI, 25/12, str. 3.

¹¹¹ Isto, str. 5.

¹¹² ASV, Collegio, Notatorio Reg. IX, 39.

¹¹³ Archeografo Triestino, NS III, vol. 21. Trieste 1936, 1115. — Venezia 4 e 6 aprile 1478, Leonardo Botta comunica al duca di Milano: Item el prenominato rectore di Monfalcone scrive che li homeni del dicto loco hanno preso doy Turchi, delli predicti exerciti et che havendoli lui examinati confessano come essi exerciti se sono partidi de Bossnia con animo deliberato de intrare nel Friulo et venire alle terre grosse, et che doe cose hanno facto accelerare questa venuta; la prima perchè questa Signoria non habia tempo de poter fare provixione de resistere alli impeti loro, l'altro perche in Bossina è grandissima penuria de victualie et pocha speranza delli raccolti futuri per essere il Paese mal cultivato. Et che sono venuti con animo et provixione de stare de qua ad minus tutto zugno, per aspectare li grani novi . . .

¹¹⁴ Listine X, 88. Si comes Cilie dictum banatum occuparet, qui comes iudicio nostro non minus molestie et graviminis inferre conaretur vestris et nostris subjectis quam ipse Turcorum Imperator.

¹¹⁵ Corović, n. dj., 513.

pratnja, ako budu prinuđeni da napuste Bosnu i da će, po slobodnoj volji, moći da izaberu mjesto boravka, ali je odbila da se angažuje u pitanju Hrvatske.¹¹⁶

Turski poraz pod Beogradom (1456) privremeno je odvratio njihove namjere od Bosne, a građanski rat u Ugarskoj omogućio je kralju Tomašu i Stjepanu Kosači da se angažuju u zaposjedanju Talovčevih zemalja. Kosača je imao i sultanovo odobrenje za ovaj posao, ali je od njega odustao na traženje Venecije jer su malodobni Talovci bili njezini štićenici. Uskoro je i kralj Matijaš (izabran 24. I 1458) uspostavio vlast u Hrvatskoj i zaključio mir s Turcima.

Mir s Turcima dobila je i Bosna, ali se to nije dugo poštovalo jer su već u januaru 1459. u Bosnu došle nove turske vojske, a u proljeće nastao je pravi rat.¹¹⁷

Kosača je i dalje bio u ljutoj zavadi s kraljem pa je u septembru 1459. i pisao Veneciji kako bi Čačvinu, koju kralj traži, radije predao Turcima nego njemu (*de illo loco sive castro sibi requisito per serenissimum Regem Bossine quod idem dux ut asserit potius dare contetaretur Teucro quam dicto Regi*). U tom pogedu Kosača nije dobio nikakav savjet iz Venecije, iako ga je tražio. Odgovoreno mu je da to sam riješi kako vidi da je najbolje i najkorisnije.¹¹⁸

Kraljevo poslanstvo molilo je ponovo u novembru 1460. da Venecija primi Bosnu u zaštitu i da je brani od Turaka (*ut suscipiamus statum suum in nos difendendo illum contra oppressiones Turcorum*) ili bar da je opskrbi plaćenicima i oružjem kako bi se mogla braniti sama. Traženo je opet i neko mletačko mjesto u koje bi kralj mogao poslati suprugu i djecu, pa i sam se povući, ako na to bude prisiljen. Venecija je i ovog puta odobrila Tomašu da nabavlja i izvozi ratnu opremu, odobrila mu je i da se može slobodno sklonuti u njezina mjesta ako mu bude potrebno, ali nije prihvatila ponudu da primi i brani Bosnu od Turaka nego se samo na njoj zahvalila (*circa partem oblationis status sui regratiamur plurimum*).¹¹⁹

Ona se ipak starala, koliko je mogla, da se stišaju nesuglasice između kralja i hercega kako bi bili jači pred turskim napadima (*libenter cuperemus quod inter ipsos dominos esset bona concordia que non est dubium multum confert bene conservationi statuum suarum*).¹²⁰ Ali zavađene nije bilo moguće izmiriti. Venecija je jasno uvidjela (13. I 1461) da će to što se oni ne mogu da ujedine i složiti biti uzrok gubitka i zatora njihovih oblasti, što bi bilo opet veliki gubitak za ostalo kršćanstvo. Bilo je jasno, u kakvom položaju bi se odmah našla i njezina Dalmacija i zbog toga je Venecija odlučila da sve preduzme kako bi ih izmirila i nadahnula na uzajamno pomaganje. Bio je određen i poslanik sa zadatkom da otputuje u Bosnu i pokuša da ih

¹¹⁶ Listine X, 90.

¹¹⁷ Napretkova Povijest Bosne, 539—542.

¹¹⁸ ASV, Deliberazioni (Secreta) XX, 189.

¹¹⁹ Isto, XXI, 24. (Napretkova Povijest Bosne, 551.)

¹²⁰ Isto, 24.

izmiri.¹²¹ Ali ovaj, mada je trebao otputovati u februaru 1461,¹²² nije otputovao ni do aprila (propter occupationis terre nondum potuit expediri) i napokon je 7. IV oslobođen dužnosti.¹²³

Međutim, ni herceg više nije bio miran od Turaka. On je molio dužda (2. II 1461) da se sultanu uputi poslanik koji će u ime Venecije moliti da Turci ostave hercega na miru i da ne vjeruju u laži njegovih neprijatelja koji ga kleveću.¹²⁴ Sve je bilo toliko ozbiljno da je herceg odmah molio Republiku da naredi svojim starješinama u Dalmaciji da prime njegove ljude s blagom, ako budu morali da tamo traže sklonište.

Sultan je sada od hercega tražio Čačvinu i nudio mu u zamjenu dva utvrđena mjesta u Srbiji, ali ovaj nije namjeravao da mu je preda. Venecija se nadala da će mu njezin poslanik, kojega će odmah poslati sultanu, izdejsstvovati mir i odobrila mu je da izvozi iz njenog područja potrebnu ratnu opremu.¹²⁵ Herceg je pisao kako mu se sve čini da se približava vrijeme u kojem će ga proždrijeti taj nevjerni poganin koji je u malo vremena zauzeo Vizantiju, Moreju i Srbiju i koga sa svojim bogatstvima ne može zasititi.¹²⁶ Budući da se ne uzda ni u koga osim u Veneciju, niti može naći bolje sklonište, molio je da mu se dodijeli grad na nekom otoku ili cijeli otok, pa makar to dobio i za novac, i ona mu je odobrila da se može preseliti na Hvar.¹²⁷

Kosača je naročito isticao da ga Turčin ne ostavlja na miru, želeći na svaki način da dobije Čačvinu, kako bi imao otvoren put za Hrvatsku i Dalmaciju,¹²⁸ jer je znao koliko je Venecija osjetljiva kad se radi o Dalmaciji.

Požalio se kako je i prošle godine prilikom napada Turaka na njegove oblasti bio izigran od Mađara. Kralj Matijaš nije mu mogao pomoći zbog zauzetosti u Češkoj, nego ga je uputio na svoga bana Pavla Spirančića, kojemu je onda herceg predao 3000 dukata za prikupljanje vojske, ali Spirančić u pomoć nije došao. Zato je morao sklopiti nepovoljan mir s Turcima i, pored plijena koji su odnijeli, dati im 40.000 dukata.¹²⁹ Tražio je da Venecija, kad bude sklapala ugovor s Turcima, i njega unese na svojoj strani jer je, kako kaže, čuo da se Turci više boje Venecije nego svih ostalih kršćana.¹³⁰

---

¹²¹ Listine X, 164.

¹²² Isto, 164/5.

¹²³ Isto, 172.

¹²⁴ ASV, Deliberazioni (Secreta) XX, 207. (piaquavi a mandare a gran Turco uno delli vostri gentilhomeni lo quale per parte de la illustritate vostra confortasse, pregasse et exportasse esso Turcho volesse haver ducha Stefano in pacifico stato non credendo sopra de lui ale busie de li soi inimixi. E che con lo vostro gentil-homo possa mandare soi homeni a esso Turco.)

¹²⁵ Isto, XX, 207.

¹²⁶ Listine X, 165.

¹²⁷ Isto, 166.

¹²⁸ Isto, 166. (non me lassa in reposito mai questo crudelissimo tirrano che per ogni modo vorave haver Zazvina; et al presente me ha mandado a dimandar digando: da me Zazvina perche voglio haver passo verso Chiervazia et verso la Dalmazia, promettando ogni cambio che volesse...)

¹²⁹ Isto, 192/3.

¹³⁰ Isto, 192.

Venecija je pred papskim poslanikom ukazivala na bojazan da će Bosanci, ukoliko im se snažno i brzo ne pomogne, biti prisiljeni da prijeđu na tursku stranu, okrenu oružje protiv ostalih vjernika i upropaštavaju kršćanska područja.¹³¹

Sa svoje strane, Venecija je nastojala da razjedinjeni Zapad nekako zainteresira za pomoć Bosni. Koncem 1461 (11. XII) zahvaljuje se ona na pomoći koju je papa poslao bosanskom kralju (Stjepanu Tomaševiću), s kojim je već i herceg bio u miru.¹³² I ne samo da se papi zahvalila, nego je ona Bosnu i preporučila za tu pomoć kad se papa interesirao za njeno mišljenje. Poslaniku francuskoga kralja rečeno je (22. I 1462) da se papa o tome interesirao i da je Venecija preporučila da se Bosna pomogne iz sredstava crkvene desetine, kako Bosanci ne bi bili prisiljeni ili da izginu ili da uđu u sporazum s Turcima (Id ipsam etiam fieri commemoravimus erga regni Bossine et ducem Stefanum ut non cogantur aut perire aut cum Turcis concordium capere).¹³³

Novi bosanski kralj nastojao je da sačuva veze s Venecijom naslijeđene od svog oca. I on je tražio da bude primljen za mletačkog građanina i Venecija mu je to odobrila. Odobreno mu je da za svoj novac može najimati u Dalmaciji balistarije i druge vojnike, ali mu nisu mogli udovoljiti želji da mu se da kuća u Veneciji, jer je, navodno, i dalje bilo teško naći kuću na prodaju. Isto tako ni u Zadru se nije mogla naći kuća koja bi, prema mišljenju Venecije, odgovarala kraljevom dostojanstvu.¹³⁴

*

* *

Izmirenje s Kosačom bilo je vrlo važno za bosanskoga kralja. On je molio Veneciju da se i ona zahvali Kosači i da ga sa svoje strane bodri da ustraje u miru s Bosnom.¹³⁵ Ali su se unutrašnje prilike u Hercegovini vrlo brzo komplicirale. Herceg buntovni sin Vladislav ponovo se razišao s ocem i otišao sultanu da tuži, kako ga je otac protjerao iz zemlje i uskratio mu nasljeđe. Obećavao je sultanu 100.000 dukata, ako mu pomogne da dobije svoj dio. Sultan je, navodno, pitao Vladislava, odakle će naći toliki novac, ako je već protjeran iz svoje zemlje, i ovaj da je odgovorio kako će mu Dubrovnik i Venecija posuditi po 50.000 dukata. Zato je herceg i molio Veneciju (13. XI 1462) da ne daje taj novac, ako ga je slučajno i obećala. Dubrovnik se već bio izjasnio da nije dao niti će dati nikakvih obećanja u tom pogledu.

Sultan je bio poslao vojsku na hercega i naredio mu da polovicu zemlje preda Vladislavu, ali se Turci nisu usudili da uđu u hercegovine posjede jer je istovremeno mađarska vojska došla na Dunav.

¹³¹ ASV, Deliberazioni (Secreta) XXI, 71' (ni salubri celerique presidio Hungaris et Bossinensibus succuratur, quibus nisi subventum fuerit verendum est ne sue ditionis effecti arma pariter in ceteros fideles cum hoste convertant reliquamque pristiani nominis regionem sternant ac profligant.)

¹³² Isto, 72'—73. (provisionem pecuniarum de presenti faciendam esse in presidium regis Bossine et ducis Stefani magnopere laudamus ut contra Turcum resistere possint conservarique et haberi ad tempus generalis expeditionis.)

¹³³ Isto, 76.

¹³⁴ Listina X, 193/4.

¹³⁵ Isto, 196.

Malo kasnije došao je sultanov poslanik i tražio da herceg položi 100.000 dukata koje je obećao Vladislav ili da ustupi sultanu tri grada (Klobuk, Mičevac i Čačvinu). U tom slučaju sultan je obećavao da bi Vladislavu dao od svojih zemalja a u hercegovine ne bi dirao. Herceg je pisao Veneciji kako sultan traži navedene gradove samo da bi bio bliže Dubrovniku i Dalmaciji, ali i on da je odlučio radije da umre nego da ih preda. Molio je da ga se pomogne oružjem i vojskom jer je bio uvjeren da će protiv njega uskoro doći nova turska sila i da se mletački poslanik zauzme za njega na Porti. Naglašavajući da on nema većeg prijatelja od Venecije (pero che non ho mazor amigo che la vostra signoria), molio ju je i da ga savjetuje šta dalje da radi u takvoj situaciji.¹³⁶ Njoj se dopadala hercegovina namjera da Turcima ne da ni novac ni gradove i odmah mu je odobrila da bez plaćanja daća izvozi oružje iz Venecije i da uzima najamnike iz njezinog područja, ali od toga dalje nije išla čak ni u obećanjima.¹³⁷

*
*   *
*

I u takovim uslovima, ili možda još više baš zbog takvih uslova, herceg nije odustajao od namjere da zagospodari Klisom. Početkom 1463. otkrilo se da je angažovao čak i nadbiskupa splitskoga da mu pomogne u ovom poslu. Čitavu stvar odao je splitskom knezu jedan svećenik koga je poslije vlast morala uzimati u zaštitu od nadbiskupovih smicalica.¹³⁸ Tim povodom Venecija je naredila strogu istragu, a hercegu je uputila specijalnog poslanika da mu saopšti kako joj se ne dopada sve to što on preduzima s namjerom da zagospodari Klisom i da mu savjetuje, kao i ranije, da se toga posla okani.¹³⁹

Dokazano je da je nadbiskup tajno i protiv interesa Venecije radio na tome da herceg dobije Klis za 30.000 dukata i da je već bio primio 5000 dukata na to ime.¹⁴⁰

Mada je, zvanično, hrecega držala za svoga prijatelja, Venecija je smatrala da bi za njezine gradove Split i Trogir nastala velika opasnost da je ovaj opasni pokušaj bio ostvaren (si huiusmodi periculosa pratica habuisset conclusionem). Zato je i bilo zaključeno da se nadbiskup, kao opasan za bezbjednost, na 10 godina relegira u Veneciju bez prava na povratak u Dalmaciju.¹⁴¹

*
*   *

Prilike u Bosni stalno su se pogoršavale i primicao se kraj njezinoj nezavisnosti. Turci su već odavno u njoj imali svoje baze i dodire s narodom, čije stanje je bilo veoma teško. Kralj se bojao turske agitacije među svojim podanicima i očekivao da bi to moglo navesti narod da se od njega odmetne.¹⁴² Narod zaista nije više pokazivao nikakvog interesa za očuvanje postojećeg stanja.

---

¹³⁶ Isto, 227/8.

¹³⁷ Isto, 229.

¹³⁸ ASV, CD Misto XVI, 88.

¹³⁹ Isto, 83.

¹⁴⁰ Isto, 87.

¹⁴¹ Isto, 87.

¹⁴² Napretkova Povijest Bosne, 556.

Početakom 1463. Stjepan Tomašević je znao da postoji turski plan da se toga ljeta okupira Bosna. O tome je izvijestio Veneciju u februaru 1463.¹⁴³ I zaista, turska vojska, pod sultanovim vodstvom, došla je u maju u Bosnu i definitivno je podjarmila obilježivši početak novog doba sječanjem glave posljednjega kralja.

*
*   *
*

Pad Bosne jako je poremetio postojeću ravnotežu snaga i bio koban događaj sa stanovišta zemalja koje su time postale neposrednije izložene turskim napadima. Zato i nije nikakvo čudo što mu je historiografija posvetila veliku pažnju i što su mnogi historičari, stariji i noviji, prekoravali Veneciju što je tada ostala skrštenih ruku, ne učinivši ništa da za kršćanstvo spasi Bosnu. Ali takvi prijekori možda i nisu nikako na svome mjestu jer Bosna je bila iznutra podrovana i tako je iznenadno propala da niko nije imao vremena, pa ni najbliža i najzainteresovanija Ugarska, da joj pomogne.¹⁴⁴

Ne samo da nije bilo solidarnosti među našom vlastelom, koja se okružila oružanim pratnjama i nastojala da se stara samo o svojim ličnim interesima, tražeći pomoći i kod Turaka u međusobnim sukobima, nego Bosna nije ni inače imala skoro ništa čime bi se oduprla Turcima. Dok je Turska već bila velesila, s kojom se teško mogla nositi i čitava koalicija drugih sila, dok je ona već bila izišla na kraj s nekoliko kršćanskih liga, a Mehmedova artiljerija već bila cijenjena kao najstrašnija na svijetu (jer on je i kod opsade Carigrada upotrebio top od 150 kvintala),¹⁴⁵ dotle Bosna nije imala nijednog arsenala i uvijek je bogoradila kod Venecije ne samo za ratnu opremu nego i za strijelce.

Što se pak tiče Venecije, ona je imala velik interes za očuvanje mira s Turcima, zbog svojih posjeda u Egejskom moru. Još u jesen 1462, kada je turska flota poduzimala sumnjive pokrete i zaposjela genoveško ostrvo Lezbos, mletački admiral koji je tamo boravio s jakom flotom ostao je pasivan jer je imao nalog da se ne miješa i ne izaziva sukob. Venecija se trudila da se izbjegne sve što bi moglo poslužiti sultanu kao izgovor za gaženje mira i počinjanje neprijateljstava.¹⁴⁶

Tek padom Bosne stvoreni su nekakvi uslovi za sjedinjavanje nesložnog Zapada i Venecija se nadala da to može iskoristiti u ratu s Turcima. Strah je bio zahvatio i bliže i dalje bosanske susjede jer je očekivan produžetak turske invazije, pa i okupacija velikog dijela Italije, ako se ne organizira efikasan otpor. Napokon, vjerovalo se i pričalo kako se Mehmed II pripremio da osvajanjem papskog Rima dovrši ono što je počeo deset godina ranije ulaskom u Istočni Rim.¹⁴⁷

¹⁴³ Listine X, 237.

¹⁴⁴ Roberto Lopez, *Il principio della Guerra Veneto—Turca nel 1463*, *Archivio Veneto*, quinta serie, Vol. XV, 1934, pag. 55.

¹⁴⁵ Isto, 74.

¹⁴⁶ Isto, 46/7.

¹⁴⁷ Isto, 56.

¹⁴⁸ Camillo Manfroni, *Storia della marina Italiana dal trattato di Nimfeo alla caduta di Constantinopoli*, Parte I, Livorno 1902, 47.

Očekujući da će strah od širenja Turaka zbiti redove Zapada, Venecija je odmah poslije pada Bosne obavijestila papu, koji je radio na stvaranju lige, da je odlučila da ratuje s Turcima. Istovremeno ona je pregovarala s kraljem Matijom Korvinom i izmirila ga s carem Fridrikom III.¹⁴⁸

Ali je solidarnost kršćanstva i sada po običaju izostala. U samoj Italiji Venecija je u Firenci imala strašnog neprijatelja koji je radio protiv lige i želio da se Venecija sama upropaštava u ratu s Turcima. I prije izbijanja neprijateljstva Firenca je špijunirala mletačku politiku i sve dostavljala Turcima.¹⁴⁹

Početak neprijateljstva između Venecije i Turske, hapšenje mletačkih trgovca u Carigradu i konfiskovanje njihove imovine, istovremeno je motiv za likovanje kod Firentinaca koji su u Mehmedovim nasiljima protiv njihovih rivala gledali znake posebnog prijateljstva.¹⁵⁰

Tako su Venecija i Pio II ostali sami kad je rat počeo. I kao što su oni bili sami na moru, jedino ugarski kralj ratovao je s Turcima na kopnu.

Dugogodišnji mir, koji je Venecija prije uživala, unekoliko je bio otupio njezinu bojnu gotovost i Vijeće desetorice moralo je da sa žaljenjem konstatuje (13. jula 1463) kako u arsenalu nedostaju topovi i druga oprema potrebna za vođenje rata (*necesse sit nos esse preparatos de bombardis et similibus instrumentis bellicis, et arsenatus noster sit vacuus huiusmodi instrumentis*).¹⁵¹

I mada prekoravana da nije pomogla da se Bosna odbrani, i Venecija je bila ostavljena sama u ovom velikom i dugotrajnom ratu (1463—1479), malo pomalo bila je lišena mnogih svojih kolonija, izgubila je prestiž takmaca Turskog carstva i prevlast na moru koja joj dotada nije bila osporavana.¹⁵²

R é s u m é

Voulant atteindre les frontières idéales au point de vue stratégique — pour mettre en pleine sureté ses voies maritimes, Venise s'emparait avidement des pays maritimes et des îles dispersées sur l'énorme étendue de l'Adriatique et de la partie orientale de la Méditerranée; cependant elle ne montrait aucun désir d'envahir les territoires qui ne servaient pas à ses buts.

Pour entretenir son domaine dalmate, elle avait besoin de l'amitié des rois bosniaques. La collaboration bilatérale s'affermissait sans cesse, surtout après la prise de Split par les Vénitiens en 1420.

Venise a préparé, de concert avec la Bosnie, la guerre contre le comte de Cetina, Ivan Nelipić; c'est pourquoi elle reconnaissait le droit de la Bosnie à prendre Poljica et Omiš, et elle ne prétendait occuper elle-même, que Klis.

Le danger permanent des Turcs était la cause des soins particuliers que prenaient les rois bosniaques pour consolider leurs relations amicales avec Venise et d'en espérer secours, de plus, l'intérêt de Venise était d'avoir pour voisin l'Etat indépendant de Bosnie.

---

¹⁴⁹ Isto, 39.

¹⁵⁰ Lopez, n. dj., 68.

¹⁵¹ Isto, 74/5.

¹⁵² Isto, 45.

Venise fournissait à la Bosnie l'équipement de guerre; elle l'associait à ses contrats de paix, la protégeait auprès du Sultan, envoyait ses délégués à la Sublime Porte afin de représenter les intérêts bosniaques, intéressait l'Ouest à porter secours à la Bosnie, et — en cas de danger — offrait asile non seulement aux rois bosniaques et à la noblesse mais aussi au peuple. Au XV-ème siècle la Bosnie ne s'en remettait qu'à Venise.

Des conflits temporaires eurent lieu seulement entre Venise d'une part et le grand duc Sandalj et son successeur Stjepan Kosača d'autre part. Il faut ajouter que le roi lui-même, eut beaucoup d'ennuis avec eux.

Les relations amicales étaient accompagnées d'efforts constants dans le but d'élargir l'échange de marchandises ce qui entraînait la conclusion de contrats commerciaux qui assuraient des privilèges considérables aux marchands vénitiens sur le territoire bosniaque.

La ville de Split occupait une place importante dans le trafic vénéto-bosniaque. Dans des circonstances exceptionnelles, Split servait d'intermédiaire entre la Bosnie et la République de Dubrovnik.

Les rois ont offert plusieurs fois à Venise l'administration de la Bosnie, mais Venise l'évitait toujours.

L'extention du pouvoir vénitien sur Omiš et Poljica (en 1444) n'a pas provoqué de troubles dans les relations avec la Bosnie étant donné que ces endroits n'appartenaient pas à cette époque — là, aux rois bosniaques. (Venise les a pris à Stjepan Kosača, ennemi commun).

Plus tard, pour unir leurs efforts dans la défense contre les Turcs, Venise a reconcilié le roi de Bosnie et Stjepan Kosača et elle a recommandé au pape d'aider la Bosnie (en lui donnant l'argent de la dîme ecclésiastique) pour éviter la lutte des Bosniaques contre les Turcs ou bien pour les aider à signer un contrat de paix avec les Turcs.

Ce supplément enrichit aussi les connaissances sur la généalogie des derniers rois bosniaques.

Après la chute de la Bosnie, Venise croyait qu'il était possible de mobiliser l'Ouest désuni contre les Turcs; elle-même est entrée en guerre contre ces derniers (1463—1479) mais elle est restée seul et a été vaincue.

H I S T O R I J S K I
Z B O R N I K

Redakcioni odbor:

KONSTANTIN BASTAIĆ

OLEG MANDIĆ

JAKŠA RAVLIĆ

BERNARD STULLI

JAROSLAV SIDAK

Glavni i odgovorni urednik:

JAROSLAV SIDAK

IZDAJE
POVIJESNO DRUŠTVO HRVATSKE
ZAGREB